

БОЈАН МАРКОВИЋ

ФРАГМЕНТ И ФАНТОМ ЛЕПОТЕ

„Фрагмент”, *Писмо* (1992)

Песма „Фрагмент” написана је 9. VII 1989, а објављена је у збирци *Писмо* (1992), у њеном четвртном циклусу „Хексаметри”:

Делимично по Пингару

Лепота која твори све сласти смртницима
Истину ће да твори од оног што је лажно –
Само будућност може поуздан бити сведок.
А о боговима, богами, само добро:
Истина ту је излишна, сумњива, опасна чак.
Зато и певам то лето нејасних богова пуно,
Метафорама га китим и позлату му стављам
Од истањених речи. А болесно је лето,
И болесно је море и ваздух што га дишем,
Бушан је плашт планете. Свеједно, певам лепоту
По сећању и можда по некој инерцији, што је
Сећању сестра близанка; обману дакле певам
У некој упорној нади да ће будућност једном
Посведочити да је обмана била битна
У свету сувише стварном, а да би истинит био,
У свету сувише лепом, а да би био стваран.

Песми се може приписати одређена аналитичко-есејистичка податност која потиче, макар у одређеној мери, од њене *фрагментарне* тематске ситуираности, јер тема коју узима за свој „фрагмент” јесте веома широко рефлексивна (филозофска) и да би на њу

одговорила песма нужно нуди (само) један краткотрајан ритмички сажетак свевремено уприсутњеног питања живота и писања. Оваква отвореност песме даје надасве широко поље да се њен тумач самосвојно интерпретативно размахне, кад кад грешећи тиме што постаје одвише удаљен од песме која је предмет анализе, те је његов текст пунозначнији тек на маргинама приметне песме. У овој песми збирке *Писмо* Лалић спонтано изједначава песничство са певањем о лепоти, чиме *расцрпана* о лепоти задобија већи поетички значај. Песма „Фрагмент” одише „класицистичким” духом, значењски и мисаоно се чини семантички прегнана, њен крај је мистичан и сложен у својој истовременој јасности, што представља једну од Лалићевих поетичких доминанти, која упозорава да се у критичарском раду о овој поезији многи олако донесени судови не подразумевају. „Класичност” не производи само из „делимичног” упућивања на Пиндара, нити из подражавања форме (хексаметар) већ из повишеног реторског високомодернистички интонираног склопа. Показаће се како песма „Фрагмент” заслужује истакнутије место у песниковом опусу, односно како је треба назвати, једном од Лалићевих „аутопоетичких”.

Лалићева напомена¹ исписана у рукопису која може бити од значаја за разумевање песме „Фрагмент” додатно указује на тему, али и на смисао целине песме који ауторовом интенцијом треба да буде коначно досеђнут. Ова белешка читаоца усредсређује на Пиндаров глас који изриче све речено у Лалићеву песми. У њој Пиндар има вишеструку улогу: најпре као антички узор, затим служи као персонификација песника уопште и песничког посла, али је и Лалићев дијалогски контрапункт остварен у односу према подтексту – првој Пиндаровој епиникији. У првом случају, на формално-семантичком плану остварила се песникова тежња „за идеалним уравнотежењем одређеног исказа, за сажимањем експресије” (Делић 2007: 32), условно „класицистичког” типа. Песма „Фрагмент” шири и продубљује Лалићев доминантни тематско-мотивски круг окупиран антиком и медитеранским светом и културом. У другом случају, Пиндаров глас у песми по инерцији метафоричког актуализовања и универзализације постулира проблем песничке истине у контексту савременог поетског изражавања и мишљења. Међутим, метафоричким преношењем Пиндаров проблем смисла песничког стварања односи се и на неопходност разумевања „шта је важно, битно у метежу живота”. У супротном, ова

¹ „Делимично по Пиндару” / „Фрагмент”: „Пиндар: песник треба да уочи, ухвати, сачува пролазни божански тренутак; открије, изрекне шта је важно, битно у метежу живота” (Лалић 1997: 265).

песма би била искључиво упућена песницима. У трећем и најсложенијем значењу, Лалић ће парафразирати Пиндарове стихове и интерпретирати коментар песника „изврнутим редоследом у односу на редослед стихова у Пиндаровој епиникији”, где „уоквирује формално поједностављену *йричу о свејџу* на умору” (Петковић 2007: 222). Пиндар својим стиховима *о украшеним йричама које шареним лажима обмањују* прекида тумачење мита о Пелопу и о Танталовом греху, чиме избегава преиспитивање кривице богова за прождрљивост. „Дакле, прича о боговима, који допуштају насилну смрт, овде се претвара у причу о човеку, који тежи незаслуженој бесмртности, за шта га сустиже заслужена казна” (Петковић 2007: 222). Управо Пиндар из песме „Фрагмент” рачуна на подтекст епиникије у којој је песник Пиндар прећутао истину и тиме оправдао крволочност богова. У Лалићевом „Фрагменту” је, као у Пиндаровом, избегнуто да се директно говори, али етичко и естетичко питање постаје главна преокупација песме.

На почетку песме је речено да је лепота она од које потичу сласти које служе смртницима и радују их. Тиме се разоткрива да није сасвим јасно и неминовно да лирски и сашаптавајући глас у песми припада смртнику. Могао би бити и божански, у збиру песнички, људски и божански. Лепота на себе преузима још један чин – она у истину претвара оно што је лажно. У основи, реч је о семантичком еквиваленту као када је у првом стиху речено да лепота „твори све сласти смртницима”. Истинито, које је каткада непријатно и без сласти, лепотом ће бити преображено у пријатно и од сласти радосно, док њена *лажност* не представља никакво пресудно својство за смртника који је тада види као истину. Наравно, све док то чинодејство лепоте може да траје и док се види *као истинијџо*, а противно томе само будућност „поуздан сведок може бити”. Ако је само будућност сведок, односно време које ће тек протећи и премашити смртног смртника и његову смрт, онда ће истина творена од „оног што је лажно” бити задуго важећа. До тада, док будућност не постане сведок, о боговима треба говорити само добро. Дакле, изван категорија истинитог и лажног, само добро, односно зацело лепо.

Док је реч о лепоти, „Истина ту је излишна, сумњива, опасна чак.” Лалић сведочи да слављени грчки песник ода није идеолог и/или идеалиста који не види да и богови (тј. они код којих је власт) опако греше у својој несавршености и да се разоткривају пред песницима и људима да нису онакви какви би требало да буду, већ какви јесу. Песник који (о)пева лепоту, а о боговима изриче само добро, није се подао угодностима конформизма, што засигурно

може бити мисао смртних и сладострасних. Дакако, легитимна, јер се истина не препоручује као пожељна. Ипак, истина у поезији је сувишна, не због објективно постојећих опасности које доноси њена политичност – а ње су и Лалић и Лалићев Пиндар свесни када се благо (само)иронично и духовито осврћу на то да о боговима треба „богами” само добро већ због превасходности лепоте која еманира и од истинитих и од лажних ствари и од ствари истинитих преточених из лажних, без разлике. Истини је иманентна угроженост у свету, те ако је лепота једино важна, онда је од секундарног значаја порекло истине у лепоти. Свет је сувише леп да би уз то био стваран, дакле „не сасвим истинит”, стога што је сувише стваран, закључује се с краја песме.

Парадоксално, стихом који опомиње да о боговима треба певати „само добро” се детронизује божанска природа и већ антиципира њихов губитак бесмртности, односно нестанак многобоштва, стога што се пореде и изједначавају са свим смртним људима (мртвима) о којима, по обичају, такође, треба говорити *само најбоље*. У контексту овакве ненаметљиве поредбене интервенције усложњава се значење мита о Танталу, који делећи људима божанско пиће и храну, смртнике чини бесмртним, због чега мора бити кажњен. У миту, Танталовом жртвованом сину Пелопу богови поврате живот чиме се показује њихова моћ и поседовање полуга бесмртности, док је у песми скривање истине о боговима увод у детронизацију и нестанак „нејасних богова”. За разлику од мита где људи и богови бивају изједначени у бесмртности, у песми из *Писма* се сугерише изједначавање богова са људима у смртности једних и других.

Осим самоироничног знака, речце „богами”, песник је свестан да супротно истини стоје лаж и заблуда. Одакле онда песништво на супротној страни од истине, контрастивно супротстављено истини о свету који је у перманентној кризи, како у Пиндарово време тако и у Лалићево? „Тематски бином” лето–море не симболише срећно остварење живота тела и духа. Метафора бушног плашта планете, која потиче од одређених антрополошки маркираних представа неба, поетски сведочи универзалну поквареност. Међутим, песништво није на месту заблуде већ обмане. (Само) обмана је песников разлог певања метафорама лета „нејасних богова пуно”, и ту обитава Лалићев аутопоетички став *par excellence*. Метафоричка значења у песми „Фрагмент” се разумеју и као стилски украс („китим и позлату му стављам”), док насупрот стилогености песничких исказа остаје стварно стање („болесно је лето, / И болесно је море и ваздух што га дишем”), оно које прекрива

„плашт” *истињањених* речи. Метафоре су од речи истрошених у својим референцијалним значењима и испражњене од истинске моћи да промене случај *болесној лејџа, мора и ваздуха*, свеједно што могу да служе декоративној функцији. Упркос томе, метафорички језик одбацује материјалистичко депримирајуће стање света у/о коме се пева и остаје истрајан у опевању лепоте. Лако доступна и значењски предвидива метафора *бушиној ѿлашија ѿланејџе* као *истињањене* речи треба да укаже на функционалну недовољност метафоричког својства *кићења* и *ѿозлаћивања* у релацијама препознатљиве лирске осећајности и дискурзивности.

Обмана је уписана на још једном месту – у језику – она је инхерентна језику који у песништву служи да говори о лепоти. Она се састоји у чињеници да се песници оглушују о људски идеал „чистог језика” слутећи у њему фантома који би избегао пуку договорену конвенционалност, референцијалност у којој нас речи предају стварима, чиме би језик човека ослободио њега самог, како пише Мерло-Понти у есеју „Фантом чистог језика” (Мерло-Понти 2016: 70–75). Дакле, песник хоће *нештио друџо* од језика, оно изван језика што фиксира извештан број транспарентних односа, изван језичког установљавања, више од симбола који сами по себи не кажу ништа и који никада неће говорити више него што им се конвенцијом дозволи. Управо сећање на лепоту, „по некој инерцији [говора? – Б. М.], што је / Сећању сестра близанка”, највише је што се може досегнути док се служимо конструкцијама речи које не дочаравају и не исказују изопштени вишак од целине истине, „вишак оног што се жели рећи у односу на оно што се каже” (Мерло-Понти 2016: 72).

Песникова обмана на коју самовољно пристаје јесте управо прегнуће да се о стварима недокучивим, какви су лепота и други фантоми, изрази ограничавајућим симболичким средствима „чистог језика”, што сва искуства доводи не даље од система иницијалних кореспонденција, дакле, до унапред инструментима предодређеног неуспеха. Међутим, суштина није у самом (не)успеху, већ „у некој упорној нади” о битности обмане да се може указати макар фрагмент фантомског бића кроз језик песме.

ИЗВОРИ

Лалић 1997: Иван В. Лалић, *Сћрасна мера (Сћрасна мера; Писмо; Чейџири канона)*, Дела Ивана В. Лалића, том III, редакција и приређивање Александар Јовановић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ЛИТЕРАТУРА

- Делић 2007:** Јован Делић, „Лалићев дијалог са савременом српском поезијом – ка експлицитној поетици Ивана В. Лалића”, *Посџсимболистџичка џоеџика Ивана В. Лалића*, зборник радова, ур. Александар Јовановић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, 19–58.
- Мерло-Понти 2016:** Moris Merlo-Ponti, *Sezanova sumnja: Oko i Duh i drugi ogle-di o umetnosti*, Beograd: Službeni glasnik.
- Петковић 2007:** Ана Петковић, „Античко наслеђе у поезији Ивана В. Лалића”, *Посџсимболистџичка џоеџика Ивана В. Лалића*, зборник радова, ур. Александар Јовановић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, 215–230.

Др Бојан М. Марковић

Доцент

Учитељски факултет Универзитета у Београду

bojan.markovic@uf.bg.ac.rs